

PERSONOGENEZA – SCURTĂ SINTEZĂ A TEORIILOR DEZVOLTĂRII

DEVELOPMENT OF PERSONALITY – A BRIEF REVIEW OF THE THEORIES OF DEVELOPMENT

Viorica Năstase¹, Doina Cozman², C. Răchieriu³, T. Răchieriu⁴

1 - Spitalul Clinic Județean de Urgență, Clinica Psihiatrie III, Cluj-Napoca

2 - Universitatea de Medicină și Farmacie Iuliu Hațieganu, Catedra de Psihologie Medicală și Sănătate Mintală, Cluj-Napoca

3 - Spitalul Clinic de Urgență Octavian Fodor, Clinica Chirurgie III, Cluj-Napoca

4 - Spitalul Clinic Județean de Urgență, Clinica de Chirurgie Buco-Maxilo-Facială, Cluj-Napoca

Rezumat:

Teoriile dezvoltării pot fi clasificate în 5 mari grupe: teorii biologice, teorii psihodinamice, teoriile învățării, teorii cognitive și teoriile contextului social. În cadrul acestor teorii dezvoltamentaliști văd dezvoltarea ca un proces care decurge lin, continuu, fie ca un proces discontinuu decurgând în mai multe stadii, fiecare stadiu fiind configurat diferit de stadiile precedente ca și de cele care îi urmează. Toate teoriile accentuează faptul că personogeneza este un proces dinamic legat pe interacțiunea dintre forțele intraorganismice și cele de mediu.

Cuvinte cheie: teorii biologice, teorii psihodinamice, teoriile învățării, teorii cognitive, teoriile contextului social

Abstract

The theories of development of personality may be classified in 5 major groups: biological theories, psychodynamic theories, learning theories, cognitive theories and the social context theories. In these theories, the developmental scientists consider the development of personality as either a process that flows smoothly or a discontinuous process, including several stages, each of these stages having a different configuration compared to the previous or the following ones. All the theories emphasize that the personality development is a dynamic process based on the interaction between the endogenic forces and the environmental ones.

Key words: biological theories, psychodynamic theories, learning theories, cognitive theories; social context theories

Personalitatea a fost și rămâne terenul de exercițiu maxim al multor discipline științifice. Cu toate că volumul informațiilor a crescut, atingând dimensiuni greu imaginabile, în ciuda progreselor realizate în metodologia exploratorie, realitatea persoanei umane rămâne încă supusă unor abordări parțiale care nu oferă decât modele limitate. Personalitatea este rezultatul final al personogenezei care este un proces complex în care se intercondiționează factorii ereditari și cei de mediu. Acest proces implică nu numai o influență mutuală și reverberantă ci și o continuitate ordonată și secvențială de-a

lungul vieții individului.

Lăzărescu și Nireșteanu accentuează faptul că personogeneza înseamnă în primul rând o succesiune a vârstelor pentru că personalitatea este o structură dinamică ce diferă de la o vârstă la alta.(1) Conceptul de structură se referă la cele mai stabile și mai trainice aspecte ale personalității. Acestea sunt comparabile cu părțile corpului uman (2). Modelul corpului uman trebuie înțeles nu doar în termenii unei organizări sau structurări a părților ci și în cei ai unor procese ce relaționează aceste părți. Procesele organizaționale, de exemplu, pot fi descrise

În termeni care ilustrează cât de mare este conflictul între părți și cum este rezolvat acest conflict.

Teoriile despre creștere și dezvoltare relaționează conceptele „structură” și „proces”, ilustrează schimbările în structură din copilărie până la maturitate și găsesc procesele corespunzătoare dezvoltării, invocând factorii determinanți. În acest sens diferitele teorii accentuează fie rolul factorilor genetici fie al celor ambientali (familie, clasă socială, cultură etc).

Teoriile dezvoltării pot fi clasificate în 5 mari grupe: teorii biologice, teorii psihodinamice, teoriile învățării, teorii cognitive și teoriile contextului social. (3)

A. TEORII BIOLOGICE

A1. Teoria maturizării – al cărei reprezentant a fost Arnold Gesell (3,4). Conform acestei teorii dezvoltarea este direcționată din interior, desfășurându-se în concordanță cu un program biologic. Dezvoltarea trece printr-o serie de stadii cu perioade liniștite în dezvoltare, alternând cu perioade de tranziție cu comportamente instabile, când copilul achiziționează mai întâi noi moduri de a face lucrurile și apoi le consolidează.

A2. Teorii etologice – reprezentanții: Konrad Lorenz, Nico Tinbergen și Karl von Frisch, au primit premiul Nobel pentru cercetările lor (3,5). Conform acestei teorii comportamentul uman este cel mai bine înțeles prin modelul care permite copiilor și adulților să supraviețuiască și să înflorească într-un mediu similar celui în care specia umană a evoluat.

B. TEORII PSIHODINAMICE

B1. Teoria psihosexuală a lui Freud. (3,6,7,8,9). Pentru Freud orientarea psihicului uman și adaptarea la mediu nu sunt motivate de către conștiință ci de către forțe de motivație inconștiente în care rolul predominant revine libidoului. Freud concepe psihicul ca pe o structură compusă din „id” (sine), „ego” și „superego”. „Id-ul” este total

inconștient, locul pulsionilor instinctuale, rezervorul de energie primordial, complet neorganizat, condus de principiul plăcerii. „Ego-ul” este instanța centrală a personalității, domeniul percepțiilor și conștiinței proceselor intelectuale, reglementând descărcările „id-ului” conform cerințelor lumii externe. Este o instanță mediatore care armonizează influențele contradictorii ale „id-ului” și „superego-ului”. „Superego-ul” reprezintă fața inconștientă care imprimă „ego-ului” și „id-ului” anumite scheme morale însușite în copilărie de la părinți. Dinamica personalității este asigurată de modalitățile de distribuție între cele trei instanțe psihice enunțate. Conform teoriei lui Freud, fazele de dezvoltare ale copilăriei corespund schimbărilor succesive în investirea energiei sexuale în anumite regiuni ale corpului, asociate de obicei erotismului: gura, anusul, zona genitală. În concordanță cu acestea el a deosebit următoarele perioade de dezvoltare: faza orală (de la naștere până la 1 an); faza anală (de la 1 an la 3 ani); faza falică (de la 3 ani la 5 ani). Peste 5 ani Freud vorbește despre faza latentă care se întinde până la pubertate; ea este marcată de diminuarea interesului sexual care se va reactiva la pubertate. După Freud evoluția satisfăcătoare a dezvoltării în aceste faze va fi esențială pentru funcționarea normală a adultului.

Din cercul de elevi al lui Freud doar Karl Abraham și Ernest Jones au rămas fideli maestrului, pe când Adler, Jung, Rank, Stekel, Ferenczi și Sullivan au întemeiat școli cunoscute ca desidente (1,2,6). Astfel Jung neagă rolul determinant al sexualității în viața psihică și susține că aceasta este determinată de inconștientul colectiv ancestral, iar Adler susține că scopurile și valorile înalte, subiective, proprii determină cursul vieții individului. Sullivan acordă o mare importanță relațiilor timpurii între mamă și copil, acestea având rol în dezvoltarea conștiinței de sine și anxietății. Sullivan pune accent și pe influențele sociale în dezvoltarea personalității, importante fiind relațiile cu educatorii, colegii de școală și cu cei de aceeași vârstă (1,2).

B2. Teoria psihosocială a lui Erikson

Erikson, modificând teoria psihoanalitică, a elaborat teoria psihosocială conform căreia dezvoltarea personalității este gândită ca o progresivă rezoluție a conflictelor dintre necesitățile și cerințele sociale (3,7,8). El a elaborat un model al ciclului vieții constând din 8 etape care se întind până în viața adultă și până la bătrânețe. În fiecare din cele 8 etape, conflictele trebuie rezolvate cel puțin parțial înainte ca progresarea spre următorul set de probleme să poată fi făcută. Modelul lui Erikson permite corespondențe cu teoria sexualității infantile a lui Freud. Succesiunea etapelor modelului eriksonian cu corespondențele freudiene și criza specifică de maturitate care apare în timpul fiecărei etape este următoarea:

a. etapa de sugar – durată: de la naștere la 1 an; corespondent freudian: etapa orală; conflict psiho-social: încredere/ neîncredere

b. etapa micii copilării – durată: de la 1 an la 3 ani; corespondent freudian: etapa anală; conflict psiho-social: autonomie/ rușine și nesiguranță

c. etapa preșcolară (etapa jocului) – durată: de la 3 la 6 ani; corespondent freudian: etapa genitală; conflict psiho-social: inițiativă/ vinovăție

d. etapa școlară – durată: de la 6 la 11 ani; corespondent freudian: nu are; conflict psiho-social: hărnicie, perseverență/ inferioritate

e. etapa pubertății și adolescenței: – durată: de la 11 la 20 ani; corespondent freudian: etapă genitală; conflict psiho-social: identitatea „ego-ului”/confuzie de rol

f. etapa de adult tânăr: – durată: de la 20 la 40 ani; corespondent freudian: nu există; conflict psiho-social: intimitate/izolare

g. etapa adultă mijlocie: – durată: de la 40 la 60 ani; corespondent freudian: nu există; conflict psiho-social: creație/stagnare

h. etapa bătrâneții: – durată: peste 60 ani; corespondent freudian: nu există; conflict psiho-social: integritate/disperare și izolare

Fiecare etapă poate avea fie un rezultat pozitiv sau sănătos fie unul negativ sau nesănătos. În împrejurări ideale, criza este rezolvată când persoana dobândește un nivel

nou, superior, de funcționare, care permite trecerea la etapa următoare de funcționare.

C. TEORIILE ÎNVĂȚĂRII

Developmentaliștii care sunt adepții teoriei învățării consideră că în dezvoltare influența majoră vine din partea mediului iar factorii biologici au un rol limitat în dezvoltarea comportamentului. La întrebarea „natură sau educație în dezvoltare?”, ei înclină spre educație.

C1. Teoria condiționării (behavioristă)

Această teorie interpretează schimbările din cadrul dezvoltării în termenii asocierii unui eveniment cu altul, fie prin condiționări clasice fie operante. Paradigma behavioristă a fost lansată de J. B. Watson dar cel mai faimos reprezentant al behaviorismului radical contemporan este B.F. Skinner.

Condiționările clasice pornesc de la reflexe condiționate sau necondiționate descrise de Pavlov. În cadrul condiționărilor operante învățăm să conectăm două evenimente. Condiționările operante sunt numite „condiționări instrumentale” deoarece acțiunile noastre sunt „instrumentale” în producerea fie a plăcerii fie a neplăcerii consecutive. Comportamentul care se dovedește adaptativ într-un mediu este întărit. „Întăririle pozitive” aduc plăcere și recompense concrete (bani, jucării, bomboane) sau recompense intangibile (afecțiune, laude, atenție). „Întăririle negative” aduc ceva neplăcut. Ele includ ușurarea prin durere și plâns. Răspunsul la acestea nu este întărirea ci descreșterea în frecvență sau chiar eliminarea, cunoscute ca „stingere”. „Pedeapsa” include orice consecință neplăcută și duce la reducerea frecvenței unui comportament operant. Perspectiva skinneriană asupra dezvoltării personalității subliniază importanța „întăririlor” în dobândirea și efectuarea comportamentelor. (2,3,8,9,10,11).

C2. Teoria învățării sociale

Teoria învățării sociale (1,2,3,8,12,13) diferă de tradiționalele teorii ale învățării în trei

moduri. a. Primul accentuează faptul că noile comportamente pot fi învățate fără o întărire directă. Albert Bandura pretinde că întăririle indirecte – observând cum fac alții și cum sunt tratați, sunt o condiție suficientă pentru ca învățarea să aibă loc. b. Această abordare pune accent pe ceea ce copiii gândesc și fac și cum răspunsurile altora afectează gândurile și acțiunile lor. c. Teoreticienii învățării sociale pun accent pe reprezentările mentale ale acțiunilor care se dezvoltă pe baza observației, encodărilor pe care apoi le procesează. Walter Mischel, reprezentant al aceleiași teorii, susține că stimulii, relațiile, problemele de rezolvat și rezultatele modelează intens modul de a fi al persoanei. Relativa constantă a persoanei se menține datorită prezenței contextelor în care trăiește. Mischel a studiat în amănunt mecanismele cognitive pe care le utilizează copiii pentru a amâna o recompensă și pentru a rezista tentațiilor care o preced. Pe lângă dezvoltarea unor reguli interioare, copiii își dezvoltă adevărate strategii pentru a fi capabili să reziste tentațiilor.

D. TEORII COGNITIVE

D1. Teoria cognitiv-developmentală a lui Piaget

Piaget a introdus teoria stadiilor în dezvoltare conform căreia copilul construiește activ cunoașterea lui despre lume. Conform acestei teorii, schemele sunt patternuri de acțiuni care implică achiziționarea și structurarea cunoștințelor. Asimilarea se referă la încorporarea unei noi cunoștințe între schemele deja existente. Acomodarea se referă la modificarea schemelor copilului deja existente prin încorporarea noilor cunoștințe dacă acestea nu se potrivesc între ele. Conform teoriei stadiale a lui Piaget, în dezvoltarea copilului se disting următoarele stadii: (3,7,14,15)

a. Stadiul senzio-motor: de la naștere până la 2 ani. Este o perioadă premergătoare limbajului, în care se elaborează ansamblul substructurilor cognitive.

b. Stadiul preoperator: cuprins între 2 și 6 ani. În el apar reprezentările și predomină

gândirea în imagini.

c. Stadiul operațiilor concrete: cuprins între 6 și 11 ani. În cadrul lui apar indicii unui demers logic, copilul putând combina informațiile în plan mental și trage concluzii concrete.

d. Stadiul operațiilor formale: de la 11 ani până la vârsta adultă. Gândirea se desprinde de concret, sunt posibile raționamente pe bază de ipoteze.

D2. Teoriile cogniției sociale.

În cadrul acestor teorii s-au remarcat teoria relațiilor între cei de aceeași vârstă a lui Selman și teoria dezvoltării morale a lui Kohlberg.

Conform teoriei lui Selman (3) se descriu 4 stadii de comportamente sociale în relațiile cu egalii. Primul stadiu este stadiul impulsiv, cuprinzând majoritatea preșcolarilor până la vârsta de 4 ani; ei nu pot distinge între acțiuni și sentimente și nu înțeleg de ce alții interpretează același comportament diferit față de ei. Acest conflict se rezolvă impulsiv folosind forța. Între 4 și 9 ani este stadiul unilateralității în care copiii, deși știu că alții au o viziune diferită, nu pot lua în considerare perspectiva altuia. Ei rezolvă conflictul acționând unilateral, încercând să-l comande sau să-l supună pe celălalt. Stadiul reciprocității poate începe înainte de 6 ani și trece peste 12 ani. În cadrul acestui stadiu copilul înțelege și perspectiva sa și a altora. El rezolvă conflictul negociind cu celălalt. Stadiul colaborativ între 9 și 15 ani, în care rezolvă conflictele lucrând cu alte persoane, unificând ambele dorințe într-un mod în care scopurile mutuale să se atingă.

Teoria dezvoltării morale a lui Kohlberg (3,16) descrie 6 tipuri de raționamente morale corespunzătoare tot atâtor stadii de dezvoltare a gândirii morale:

a. Raționamente orientate spre ideea de evitare a pedepsirii – prezente la majoritatea copiilor în vârstă de 10 ani.

b. Raționamente orientate spre ideea de răsplată – frecvente la copiii de 12 ani.

c. Raționamente orientate spre ideea evitării posibilei dezaprobări din partea semenilor – la copiii de 13 ani.

d. Raționamente dominate de sentimentul dezonoarei personale – prezente la adolescenți.

e. Raționamente bazate pe ideile respectării semenilor, egalității și democrației.

f. Orientarea către un set personal de valori.

D3. Teoria procesării informațiilor (3)

Conform acestei teorii informația venită din afară este înregistrată în forme simbolice (proces numit encodare), combinată cu alte informații, stocată, regăsită și trimisă înapoi spre lumea din jur într-o formă decodată. Un copil dezvoltă operații mentale care odată conștientizate devin automate și fac posibilă manipularea mai multor informații, fapt ce conduce la o aparentă creștere a capacității de bază a sistemului.

E TEORIILE CONTEXTULUI CULTURAL

E1. Teoria socio-istorică a lui Vygotsky (3,15)

Contextul social al copilului canalizează dezvoltarea, astfel încât dezvoltarea cognitivă devine un proces de achiziționare culturală. Viziunea lui Vygotsky asupra procesului de interacțiune socială și studiile sale legate de dezvoltare l-au condus spre importanța a ceea ce el a numit „zone de proximitate de dezvoltare”. O astfel de zonă este aria în care copilul, cu ajutorul unui adult sau a unui alt copil mai capabil, poate rezolva problemele pe care altfel nu le-ar fi rezolvat niciodată singur.

E2. Teoria ecologică a lui Bronfenbrenner (3,16)

Conform acestei teorii dezvoltarea este o funcție asociată a persoanei și tuturor nivelurilor mediului. Mediul ecologic este un sistem format din 4 părți:

a. Microsistemul, care este situat în imediata apropiere a persoanei. El include: familia, școala, biserica, locul de joacă.

b. Recunoscând că experiențele pe care copilul le are la școală sau la locul de joacă afectează ceea ce el face acasă și vice-versa. Bronfenbrenner propune ca aceste interacțiuni

între microsisteme să formeze Mezosistemul. Acesta leagă așezări care includ copilul.

c. Exosistemul este a treia structură și leagă așezările care includ copilul cu cele care afectează copilul dar care nu îl includ (de exemplu casa care include copilul și locul de muncă al mamei care afectează copilul).

d. Macrosistemul cuprinde clasele sociale, etniile ori grupările religioase și regiuni particulare sau comunități care împart sisteme similare de credințe, valori sociale și hazard economic sau stiluri de viață.

Toate aceste teorii care sunt centrate fie pe individ fie pe nu fac decât să ne întărească ideea că personogeneza este un proces dinamic ce are la bază interacțiunea dintre forțele intraorganismice (endogene) și cele de mediu. Această interacțiune nu este unidirecțională, astfel încât determinanții biologici să preceadă și să influențeze reacția organismului la mediu ci poate fi inversată, mai ales în stadiile timpurii ale dezvoltării.

Bibliografie:

1. **Lăzărescu M, Nireștean A.** *Tulburările de personalitate*. Iași: Polirom; 2007. p:59, 69-71, 81-82, 105.

2. **Pervin AL.** *Personality. Theory and Research* 6th ed. New York USA: John Wiley&Sons, Inc; 1992. p:1-22,113-165, 337-381.

3. **Hoffman L, Paris S, Hall E.** *Developmental Psychology Today*, 6th ed. New York: McGraw-Hill, Inc; 1994. p:3-51, 189-214, 217-246, 249-278, 341-369, 395-421.

4. **Hopkins B.** *Neuromaturational theories*. In: Hopkins B, Barr GR, Michel FG, Rochat P, editors. *The Cambridge Encyclopedia of Child Development*. Cambridge: University Press; 2005. p:37-48.

5. **Bolhuis JJ, Hogan AJ.** *Ethological theories*. In: Hopkins B, Barr GR, Michel FG, Rochat P, editors. *The Cambridge Encyclopedia of Child Development*. Cambridge: University Press; 2005. p:64-69.

6. **Predescu V, Romilă A.** *Succintă trecere în revistă a orientărilor și concepțiilor*

din psihiatria clasică și modernă. In: Predescu V, editor. Psihiatrie. București: Editura medicală; 1989. p:41-69.

7. **Tudose F.** *Orizonturile psihologiei medicale*. București: INFOMEDICA; 2003. p:117-140.

8. **Cloninger S.** *Theories of Personality. Understanding Persons*. New Jersey: Prentice Hall, Inc.;1993. p: 28-60, 121-150, 305-336, 372-408.

9. **Fonagy P.** *Psychoanalytical theories*. In: Hopkins B, Barr GR, Michel FG, Rochat P, editors. The Cambridge Encyclopedia of Child Development. Cambridge: University Press; 2005. p:77-83.

10. **Lăzărescu M.** *Psihiatrie, sociologie, antropologie*. Timișoara: Brumar; 2002, p:169-182, 190.

11. **Agras S, Wilson T.** *Learning Theory*. In: Sadock JB, Sadock AV, Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry. 8th

ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins. 2005; p. 541-552.

12. **Watson SJ.** *Learning theories*. IN: Hopkins B, Barr GR, Michel FG, Rochat P, editors. The Cambridge Encyclopedia of Child Development. Cambridge: University Press; 2005. p:70-76.

13. **Matthews G, Deary JI, Whiteman CM.** *Psihologia personalității. Trăsături, cauze, consecințe*. Iași: Polirom; 2005. p:157-186, 234-237.

14. **Iftene F.** *Psihiatria copilului și adolescentului*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință; 1999. p:18-19, 244-256.

15. **Mascolo FM, Fischer WK.** *Constructivist theories*. In: Hopkins B, Barr GR, Michel FG, Rochat P, editors. The Cambridge Encyclopedia of Child Development. Cambridge: University Press; 2005. p:49-63.

16. **Salkind JN, Margolis L.** *Goodnight MD*. Child Development. New York: MacMillan Reference USA; 2002. p:70, 225-226, 346-348.